

תרגול כתיבת תשובות בהיסטוריה – 2

1. הקמת הגטאות

עיין בטקסט המצורף וענה על השאלות שאחריו:

5. מדוע הוקמו הגטאות?

מה היתה מטרתם של השלטונות הגרמניים בהקמת הגטאות, שבהם נכלאו בהדרגה כל היהודים במזרח אירופה? השלטונות הגרמניים העלו נימוקים שונים להקמתם של הגטאות: כדי למנוע ספרות במצרכי מזון; כדי לשים קץ להפצת ידיעות פוליטיות חתרניות ותבוסתניות מצידם של היהודים; כדי לחסום את הפצתן של המגיפות המידבקות, שמקורן ביהודים, ולשמור בדרך זו על מצב סניטרי תקין; ואף כדי לשמור על היהודים מפני האוכלוסייה המקומית העוינת. לטענות אלה לא היה יסוד. ליהודים לא היתה כל אפשרות להשפיע על הכלכלה בארץ הכיבוש. בפועל הגביר קיומם של הגטאות את הכלכלה הבלתי חוקית בפולין הכבושה, עקב ההברחות התכופות של סחורות וחומרים בין הגטו לעולם החיצון; כמו כן, כמעט שלא היו מגעים בין יהודים לבין פולנים על בסיס פוליטי, ולכן יהודים לא יכלו להפיץ ידיעות ולהשפיע בתחומים אלה. באשר לסוגיית המחלות המידבקות, שאמנם פשטו בקרב היהודים מחמת התנאים הקשים במשטר הכיבוש, הרי הגטו הסגור לא שימש אמצעי להדברתן או לאיתורן, אלא גרם להתפשטות רבה יותר של מחלות אלה. ברור אפוא, שכוונתם הממשית של השלטונות היתה לבודד את היהודים מן האוכלוסייה הסובבת, מסיבות אידיאולוגיות ובירוקרטיות. הגטו היה מעין שלב במדיניות האנטייהודית, שהיתה נתונה למן ראשית המלחמה בתהליך רצוף של הסלמה. חוקרים מסוימים העלו את הטענה, שהגטאות שימשו אמצעי הכחדה "בלתי ישיר" של היהודים, כלומר לחיסולם הפיסי, על ידי מניעת אמצעי קיום בסיסיים. המצב ששרר בשני הגטאות הגדולים, לודז' וורשה, מאשר הנחה זאת במידה רבה. בין השנים 1941 – 1942 נספו קרוב ל-20% מכלל תושבי שני הגטאות, בעיקר כתוצאה מרעב וממחלות. בגטאות קטנים יותר שררו מחסור חריף, עבודה כפויה וסבל קשה, אך במקרים רבים לא היתה בהם תמותה ברעב. לכן נכון יהיה לקבוע, כי הנאצים לא נרתעו ממותם של המוני היהודים בגטאות, בשל תנאי הרעב והמחסור ששררו בהם, אך אין הוכחה ודאית לכך שמלכתחילה הקימו הנאצים את הגטאות כמכשיר לחיסולם הפיסי של היהודים. אף לא ניתן לקבוע, שבמרוצת הזמן ביקשו הנאצים להפוך את הגטאות למקום חיסולם המוחלט של היהודים. את הגטאות יש לראות אפוא כשלב נוסף במדיניות האנטייהודית המחמירה בהתמדה. הגטאות הראשונים היו מעין דגם, והשלטונות המקומיים ברחבי השטח הכבוש ביקשו להעתיקו וליישמו. עם הקמת הגטאות מומשה אפוא אידיאולוגיה: היהודים, שעל פי התפיסה הנאצית לא היה להם חלק בחברה האנושית, הפכו עתה בפועל למופדים ולמנותקים ממנה.

א. ציין 3 נימוקים שהעלו השלטונות הגרמניים להקמת הגטאות, והסבר כיצד דוחה אותם המחבר.

ב. הסבר מהי טענת ה"אמצעי בלתי ישיר", ומהו ההבדל בעניין זה בין גטאות גדולים לקטנים.

ג. מהי מסקנת הכותב לגבי ההבנה הנכונה של תפקיד הגטאות בעיני הנאצים?

2. התלבטות המורדים בגטו

עיין בקטע הבא, וענה על השאלות שאחריו:

ג. לבטים: לוחמה בגטו או יציאה ליער?

בנשאות אחדים, ששכנו בסמוך ליערות גדולים במזרח אירופה, כגון וילנה וביאליסטוק, התנהל ויכוח בין אנשי המחתרת על דרך הפעולה הנכונה: האם עליהם להישאר בתוך הגטו ולהילחם נגד הנאצים, מתוך ידיעה שסיכוייהם לגרוף אחריהם את ההמונים ולהגיע להישגים קרביים קלושים ביותר? או שמא עליהם להעביר, מסיבה זו, מספר רב ככל האפשר של צעירים ליערות הסמוכים ולהתרכז בלוחמה הפרטיזנית? ב-27 בפברואר 1943 קיימו חברי תנועת "דרור" בביאליסטוק דיון על השיטה שיש לנקוט בה במרד נגד הנאצים. עמדה אחת קבעה:

היער הוא אידיאה יפה. היער נותן לנו אפשרות־מה להישאר בחיים. אולם במצבנו כיום, כשהאקציה היא קרובה כל־כך, הרי זו אשליה. ואף אם תהא לנו שהות של שלושה־ארבעה שבועות, לא יעלה בידינו לרכוש את כל החומרים הדרושים כדי לצאת אתם אל היער. לדעתי, אין לנו אלא מוצא אחד – להשיב על האקציה באקציה שכנגד. אני סבור שעלינו לפעול אך ורק בכיוון זה ולתת תשובה גלויה באמצעים המועטים שלנו.

העמדה ההפוכה קבעה:

במרבית יישובי היהודים עברו האקציות ללא כל מכשול, ללא כל פעולה שכנגד. ודאי שלהישאר בחיים חשוב יותר מלהמית חמישה גרמנים. אין כל ספק, כי בפעולה שכנגד נאבד כולנו, ואילו ביער אפשר שיינצלו ארבעים-חמישים אחוז מאנשינו. זה יהיה לכבודנו, ויהיה דף חשוב בקורותינו. יש עוד צורך בנו. אשר לכבוד – זה גלה מאתנו ממילא. להישאר בחיים – זוהי תעודתנו.

פרטיזנים יהודים ביער פרצ'ב, צפונית ללובלין, 1943.

א. הצג את ההתלבטות המתוארת בקטע (מי המתלבט, מהן האפשרויות)

ב. מהן הטענות המוצגות בקטע לכל אחת מהאפשרויות?

ג. לו אתה היית חלק ממחתרת יהודית באחד הגטאות – כיצד היית נוהג? הצג טיעונים נוספים,

מעבר למוזכר בקטע.

3. שתי גישות ביחס לתכנון הפתרון הסופי

עיין בקטע שלפניך, וענה על השאלה שאחריו:

1. כוונה מראש או תולדה של תהליכים מקומיים

בחקר השואה מסתמנות שתי גישות מרכזיות ביחס לסוגיית הפתרון הסופי ולתפיסת השואה בכללותה. הגישה הראשונה טוענת, שהפקודה להשמדת היהודים ניתנה בעל פה, מהיטלר לראש ה"ס"ה הימלר, כנראה באביב 1941, כלומר לפני הפלישה לברית המועצות. גישה זו מדגישה את המניע האידיאולוגי כמרכיב המכריע במדיניות הרייך השלישי. תומכי הגישה מצביעים על התקדמות רציפה, ברורה ומהירה בשלבי המדיניות האנטייהודית של הנאצים, על פי גישה אידיאולוגית מגובשת. המצדדים בגישה זו לומדים מעדויות ומפקודות, שכבר בקיץ 1941 היו כאלה שידעו על קיומה של פקודה חד-משמעית ומפורשת להשמדת היהודים. הוכחה לקיומה של הוראה כבר בשלב זה מצויה בין השאר בזכרונותיו של רודולף הס, מפקד אושוויץ, שכתב: "בקיץ 1941 – לא אוכל לציין כעת את התאריך המדויק – נקראתי פתאום אל הרייכספירר ס"ה (הימלר) לברלין, על ידי השלישות שלו במישרין. הוא פתח ואמר לי, שלא כדרכו בהעדר השליש, כך בקירוב: הפיהרר פקד על 'הפתרון הסופי' של שאלת היהודים, ואנחנו הס"ה חייבים לבצע פקודה זו".

הגישה השנייה סוברת, שלא היתה הוראה כוללת מטעמו של היטלר או מן הצמרת השלטונית להרג טוטלי. מסע ההרג החל, לדעת חוקרים אלה, במישור המקומי, כפתרון שמצאו דרגי השדה לבעיות שבהן נתקלו בשטח. יוזמי ההרג היו לפיכך אנשי ה"ס"ה והממונים המקומיים בשטחים הכבושים. הרציחות, שהיו תוצר של המצוקה הקשה או של יוזמת ממונה חסר מעצורים, הפכו לכדור שלג, שהתגלגל לאחר מכן למבצע כלל אירופי וקיבל גושפנקה שלטונית רשמית. ההחלטות התקבלו בהתאם לנסיבות המשתנות, וכל הסלמה היתה נסיון למצוא מוצא ממבוי סתום כלשהו.

מהן שתי הגישות המובאות בקטע, ביחס לפתרון הסופי (הצג את השאלה בה הן עוסקות, ואת עמדתה של כל גישה).
